

Кодекс інтелектуальної чесності

Всеволод Речицький

«Етичний кодекс» членів Фулбрайтівського товариства України розроблений завдяки експертним зусиллям випускників Програми академічних обмінів ім. Фулбрайта (США). Його створили українські дослідники, які мають досвід довготривалого перебування в наукових та освітніх центрах Сполучених Штатів Америки, добре знають атмосферу американських університетів, знайомі з можливостями американських наукових бібліотек і комп'ютерних інформаційних мереж та відчули на собі вплив того, що у світі прийнято визначати поняттям академічної свободи.

Можна також сказати, що «Етичний кодекс» – це втілення сьогоденних уявлень українських англословних науковців про те, чим є – з погляду кращих можливостей її організації – сучасна університетська наука. Тому «Етичний кодекс» – це ніби погляд на засади і принципи Болонської системи зсередини. Адже не секрет, що Болонська система – це насправді система організації роботи провідних американських університетів.

«Етичний кодекс» оперує такими поняттями як інтелектуальна чесність та інтелектуальна свобода. Його філософське виправдання полягає в тому, щоб подати погляд на світ науки, який істотно відрізняється від погляду офіційного. Його мета – не примусити, а надихнути й спокусити...

Не буде перебільшенням сказати, що «Етичний кодекс» – це нормативна антитеза до уявлень тих науковців і освітян, які здобули свої наукові ступені і звання, не будучи інфікованими вірусом академічної свободи. Адже «Етичний кодекс» – це заперечення зрівнялівки й шаблону, що панують в українській вищій освіті й науці.

Філософське підґрунтя цього документу охоплює широкий спектр інтелектуальної активності в модерних суспільствах. Об'єктом впливу «Етичного кодексу» можна вважати навіть випадки просто оригінальної поведінки індивідів. Уживаючи термінології Жана Бодріяра й Жилія Ліповецькі, допустимо стверджувати, що «Етичний кодекс» присвячено темі «спіралі умовного, що передрікає реальність». Схоже означення можна знайти й у Роляна Барта, для якого інтелектуальна активність є уособленням економіки спонтанних й пристрасних витрат.

Крім того, писав Збігнєв Бжезинський, якщо в минулому столітті домінували дискусії про найліпші способи організації суспільства, то сьогодні ми стоїмо на порозі грандіозних дебатів навколо особистісного виміру людського життя. Ідеї інтелектуально розвинених одинаків змінюють образ навколишнього світу. Йому не випадково ми є свідками появи нових типів особистості й нових уявлень про харизму. Вже від кінця ХХ століття ми всюди спостерігаємо ознаки наступу епохи обдарованих натур, які є

далекими як від спокус «усенародної слави», так і від визнання їх елітної верхівкою.

Гуманітарний вектор «Етичного кодексу» торкається також зростання ролі синтетичного середовища, вільного конструювання життєвих стратегій і стилів, вироблення нових символічних зразків. Адже саме наукова й мистецька активність народжує головні артефакти цивілізації – об'єкти

діяльності внутрішнього редактора інтелігенції. В результаті застосування принципу вільних рук залишається в Україні вузьким не тільки в економіці чи фінансах. В університетах і досі панують стандартизовані навчальні програми й урядово схвалені підручники.

Те, що академічна наука України не має ефективного ринку, спричиняє зрівнялівку в роботі та в оцінці

Мініатюра з французького видання трактату Гайнриха Сузо «Horologium Sapientiae» (бл. 1450; Бібліотека короля Альберта I, Брюссель)

культури, попервах недорогі в суто матеріальному розумінні, але згодом оцінювані надзвичайно високо.

Нормативні аспекти «Етичного кодексу» визначаються непростими стосунками, що складаються між інтелектуальною творчістю й сучасною демократією. Наукова та освітня активність пов'язана з проблемою вільної комунікації, громадянським дискурсом, неформальними взаємодіями. Заведено вважати, що стандарти поведінки в цій царині уособлює право свободи, про яке свого часу писав Роналд Дворкін.

В євроатлантичному світі існує багато способів забезпечити інтелектуальну свободу. Багато з них закорінені в традиціях християнської цивілізації й виражаються не тільки в писаному праві. Натомість у посттоталітарних країнах інститути свободи не встигли набути належного розвитку й визнання. Зокрема, регенерація здорової університетської етики відбувається тут повільно й не завжди ефективно.

В поясі посттоталітарних країн й досі помітною є суперечність між органічними закономірностями розвитку суспільств і законодавчим регулюванням їхньої інтелектуально-творчої сфери. Скажімо, в Україні існує масивне законодавство про інформацію, в якому її тлумачено не як важливу для поступу кількість непередбачуваного у повідомленні (Абраам Моль), а як завжди обмежений у доступі стратегічний ресурс. Хоча формально з цензурою тут покінчено, спроби контролювати інформацію, фільтрувати її потоки залишаються все ще помітними. Такий контроль є не так результатом обскурантизму правлячої верхівки, як наслідком

результатів професійних зусиль науковців. Національна структура атестації наукових і педагогічних кадрів (ВАК) фактично не розпізнає, не визнає й не винагороджує посправжньому талановитих людей. Бюрократія залишається у нас головним менеджером перетворень, а несанкціонована інтелектуальна активність сприймається як щось маргінальне. Хоча в здоровому суспільстві мета й способи її досягнення обираються спонтанно на основі непередбачуваних чинників, українська науково-освітня практика поки що складається за суто адміністративною моделлю.

Сучасна наука й освіта – це системи взаємодії вільних і розумних людей, а не дріб'язково виписані реєстри державних пріоритетів. Економічний розквіт забезпечують творчість та інновації, проте саме на них українська наукова спільнота органічно не зорієнтована. Можна сказати, що висока школа України взагалі існує не в парадигмі сучасності. Все тут просіянуто сподіваннями поміркованих чеснот, є відразливо повчальним. Не дивно, що цю логіку та загальний дизайн підтримує «заклопотаний, як бабуся» (Т.Грін) уряд.

Нові ідеї, культурні зразки та психологічні настанови творять нечисельні еліти. Життя змінюють невеликі групи людей – спочатку завжди маловідомі й розрізнені, вважав Ежен Йонеско. Лише згодом культурні меншини перетворюються на більшість. Це означає, що питання, які не надаються до розв'язання демократичним шляхом, більшає в усьому світі. Саме тому одним із головних ресурсів у стратегічних розробках передових країн вважається людська уява. Відтак, ідеї «Етичного

кодексу» випливають із потреби чинити опір некомпетентним втручанням бюрократії в ділянку спонтанної творчої активності індивідів.

Положення «Етичного кодексу» є універсальними, бо вони ґрунтуються на усвідомленні хибності схем регулювання інтелектуальних процесів у країнах, що пережили інтелектуальний та моральний холод тоталітаризму. Тобто потенціал «Етичного кодексу» треба оцінювати з огляду на можливість відтворення рукотворної спонтанності – символічного зліпку, штучного віддзеркалення органічного

строю природи. З іншого боку, якщо вектор культурного поступу визначають вільні інтелектуальні зусилля індивідів, то за своїм спрямуванням він не може не відрізнятися від вектора надто загальної державної політики. Зовні процес виглядає так, що вироблені науково-мистецькою елітою символічні зразки виставляються на інтелектуальному ринку, де попит і пропозицію визначає незліченна кількість чинників, лише частина з яких збігається з державними потребами.

Так або інакше, кожне посттоталітарне суспільство має створити (відновити) систему досягнення первинних рішень експериментального типу, які надалі сприятимуть ухваленню вторинних демократичних рішень практичного типу. Адже спроби демократії, як казав Джованні Сарторі, не творчі, а селективні. Демократія вміє відбирати лише серед раніше створеного. Й саме тому держава вимагає самообмеження в науково-освітній сфері. Адже навіть не дуже консервативна влада жадає, щоб наука й освіта входили в річище так званого «нормального» розвитку. Парадокс полягає в тому, що насправді наука має більше ознак колажу, аніж системи. Нерозуміння цієї обставини характеризує типове ставлення держави до науки й освіти загалом.

Держава прагне порядку, а новаторам належить привілей стрибати за огорожу. Бо покликання науковців – порушувати порядок речей. А тому наука й вища освіта потребують захисту від штучної організаційної довершеності держави.

Ще в середині минулого століття Броніслав Малиновський писав, що просте визнання інтелектуальної свободи є недостатнім для сучасної людини. Тобто самозбереження академічної свободи потребує дотримання трьох спеціальних вимог: 1) студенти мають самостійно обирати мету освіти, а не підкорятися накинутій ззовні; 2) навчання індивідів має здійснюватися під їхню автономну відповідальність; 3) плоди освіти мають залишатися в розпорядженні тих, хто закінчив навчання.

Все, що сказали Броніслав Малиновський, Джон Дьюї та близькі до них філософи культури про академічну свободу, її механізми та гарантії, не втратило актуальності й донині. Навіть більше, їхні погляди опинилися у фокусі сучасної європейської парадигми організації науки й вищої освіти. За органічними вимогами цієї парадигми й складено «Етичний кодекс». □